

УДК 811. 161.2'374.3

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОГО СЛОВНИКА У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Ніна Данилюк

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра української мови,
вул. Винниченка, 30 а, кімн. 305, 43025 Луцьк, Україна
тел.: 033 224 84 12
ел. пошта: nina_daniujuk@ukr.net*

Розглянуто проблему вивчення мови у єдності з етнічною культурою і можливості використання лінгвокраїнознавчого словника на початковому етапі засвоєння української мови як іноземної. Придільено особливу увагу опрацюванню тематичної групи слів „Моя сім'я”.

Ключові слова: українська мова як іноземна, лінгвокраїнознавчий словник, назви родинних стосунків, семантика, значення слова, типове означення, порівняння, прислів'я, приказка, фразеологізм.

Важливу роль у вивченні студентами-іноземцями української мови на початковому етапі відіграє не лише ознайомлення з її фонетичною і граматичною системами й набуття необхідного для спілкування словникового запасу, а й отримання знань про державу Україну, її історію та культуру. У цьому плані велику роль відіграють спеціально дібрані для читання й аналізу тексти, а також лінгвокраїнознавчі словники.

Як відомо, лінгвокраїнознавчу теорію слова в російському мовознавстві створили й активно опрацьовували у 80-ті рр. ХХ ст. С. Верещагін, В. Костомаров, А. Брагіна, Л. Воскресенська та інші дослідники. Терміном „лексичний фон” учені позначали слова з національно-культурним змістом, у семантиці яких виділено національно-культурні елементи значення, що об'єктивують особливості території поширення людської спільноти, специфіку економічного життя, самобутність національної психології та своєрідність національної культури. Названі вчені виокремили лінгводидактичний підхід до культурологічної лексики і фразеології, уклали низку посібників та словників [1; 2; 3].

В україністиці про одиниці з національно-культурною семантикою насамперед ішлося в зіставному мовознавстві (Л. Бублейник, Л. Дяченко та ін.), у перекладознавстві (Р. Зорівчак), а в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. – в етнолінгвістиці (В. Жайворонок, С. Єрмоленко). В українській лінгводидактиці запропоновано орієнтири, що передбачають „формування оптимального світоглядного словника учня і загального інтелектуально-культурного потенціалу” (В. Жайворонок [9: 208]), укладено збірку фольклорних і літературних творів „Золотий колосок” (К., 1994) для роботи з дошкільнятами за програмою „Дитина” (упор. Н. Дзюбишина-Мельник), виділено народознавчий аспект вивчення української мови учнями середньої школи. Г. Онкович обґрунтувала опрацювання мовних засобів у складі лінгвокраїнознавства [15]. У методиці викладання української мови в навчальних закладах сформувалися країнознавча, соціокультурна лінії. Вивченню одиниць із національно-культурним компонентом присвячено кілька наших статей [3; 5; 19].

Попри значні набутки, ще не здійснено комплексного наукового аналізу лексики української мови з національно-культурним змістом, не укладено достатньої кількості словників, у яких би були представлені всі тематичні групи цих одиниць. Мовні засоби, що відображають етнічну картину світу українців, мають бути належно відображені в підручниках і посібниках з української мови як іноземної на всіх етапах її вивчення, їх потрібно використовувати у різних формах роботи на заняттях і в позааудиторних заходах.

Мета нашої статті – з'ясувати можливості використання лінгвокраїнознавчих словників у процесі вивчення української мови як іноземної. Зауважимо, що лінгвокраїнознавчий словник – це особливий різновид лексикографічної праці. „Право входити до словника лінгвокраїнознавчого словника отримали одиниці мови, які мають національно-культурний фон, тобто якийсь набір додаткових відомостей та асоціацій, пов'язаних з національною історією та культурою...” [17: IV].

Варто зазначити, що на сьогодні нема чіткого розмежування лінгвокраїнознавчих, етнолінгвістичних та лінгвокультурологічних словників. Традиційні цінності слов'ян представляють етнолінгвістичні праці, укладені колективами польських учених на чолі з Є. Бартмінським та російських – на чолі з М. Толстим. Польська праця „Słownik stereotypów i symboli ludowych” (Ч. 1, 2. – Люблін, 1996; 1999), що постала в результаті систематизації етнографічних, фольклорних і діалектологічних джерел, об'єднує важливі для етнічної мовної картини світу концепти. В етнолінгвістичному словнику „Славянские древности” (т. 1–5. – М., 1995–2012) подано інвентар основних значущих елементів слов'янської культури, визначено прагматичну функцію семантики й символіки. Для ілюстрування залучено й українські народнопоетичні тексти, етнографічні праці, лінгвістичні словники й атласи. Найменування, що представляють реалії дійсності росіян, містить словник Л. Муллагалієвої (Уфа, 2001) та видання Ю. Степанова „Константы русской культуры” (М., 2004).

Етнолінгвістичну та культурологічну інформацію в українській лексикографії наведено в різних працях: у словнику символів за ред. О. Потапенка і М. Дмитренка (К., 1997), в енциклопедії „Українська міфологія” В. Войтовича (К., 2002), в етнолінгвістичному словнику з гуцульської міфології Н. Хобзей (Львів, 2002), у книзі „100 найвідоміших образів української міфології” (К., 2002), у додатках до монографії З. Василько про символіку фольклорних фауноназв (Львів, 2004), а також у довіднику В. Жайворонка „Знаки української етнокультури” (К., 2006). У передмові до книги автор вказав на специфіку дібраних мовних концептів: „Етосимволіка слова, тісно переплітаючись з етносимволікою позначуваної ним реалії, стає основною підвалиною становлення особливих концептуальних мовних продуктів – етнокультурних концептів, або знаків етнокультури, які і є предметом усебічного (як лінгвістичного, так і енциклопедичного) опису в статтях цього Словника” [8: 3–4].

У Росії вийшла серія власне лінгвокраїнознавчих довідкових видань за редакцією А. Р. Рума (М., 1978), Г. В. Чернова (Смоленськ, 1996), Л. Г. Веденіної (М., 1997), Д. Г. Мальцева (М., 1998), Г. Д. Томахіна (М., 1999; М., 2003), Ю. С. Прохорова (М., 2007) та ін., що містять лексику, пов'язану з культурою США, Великобританії, Франції, Німеччини, Австрії, Росії та ін. Перші російські словники були зорієнтовані на лінгвокраїнознавство як спеціальний курс для студентів, що вивчають іноземну мову в єдності з культурою певної країни, однак у наступних працях таке призначення не обумовлене. У вступній статті до словника „Россия” (М., 2007) укладачі визначають особливості лінгвокраїнознавчого словника як

філологічної праці, що ґрунтується на принципі поєднання мови і культури. Вони вважають, що до його складу мають входити: 1) слова і словосполучення, котрі називають факти і явища природи, національної історії та культури; 2) власні імена: топоніми (назви міст і сіл, пов'язані з відомими історичними подіями) й антропоніми (імена реальних людей – історичних осіб, державних діячів, учених, письменників і под.; імена міфічних, фольклорних та літературних персонажів); 3) назви загальновідомих літературних творів, творів образотворчого мистецтва, музики, театру й кіно. Одним із головних критеріїв відбору стало те, що національно-культурний фон виділених назв повинен бути відображений у певних мовних одиницях (крилатих словах, фразеологізмах, прислів'ях і приказках тощо) [17: IV].

Названі критерії добору одиниць перегукуються з тими, що були важливими для укладачів виданого нами на три роки раніше мовоукраїнознавчого словника-довідника „Україна в словах” (К., 2004), в якому представлено 616 слів-лінгвокультурем за 12 тематичними розділами [18]. До першої частини увійшли такі розділи: „Наша держава – Україна”, „Зі сторінок історії України”, „Місто, село. Громадські споруди. Установи”, „Хата, садиба”, „Страви і напої”, „Народні вірування”, „Християнське віровчення”, „Українське мистецтво і фольклор”, „Вбрання, головні убори, взуття, прикраси”, „Рослини”, „Тварини”. Зараз триває робота над підготовкою до видання другої частини словника, в якій буде подано такі розділи: „Родина”, „Людина як істота”, „Людина за соціальним і майновим станом”, „Небо, світила”, „Явища природи”, „Географічні об'єкти”, „Власні імена відомих людей”, „Власні назви географічних об'єктів”, „Абстрактні поняття”, „Часові зміни”, „Назви виміру”, „Назви творів літератури і мистецтва”.

Ознайомившись із відомими у славистиці лінгвоукраїнознавчими працями, колектив авторів розробив принципи укладання, критерії добору і структуру словникової статті, яка, на їхню думку, найповніше відповідала б можливостям використання словника для навчання українських та іноземних студентів. У межах кожного розділу слова розташовані за алфавітом, надруковані великими літерами з наголосом. У словниковій статті наведено основні форми, наприклад: „**Коза́к** (ч.р.; Р. в. – *козака́*, Кл. в. – *коза́че*; Н. в. мн. – *козакі́*; зм.-пест. – *козаче́нько*; розм. – *козачі́на*; згруб. – *козачі́ще*, *козарлюга́*”. Далі міститься пояснення значення: козак – „вільний чоловік, який жив у південних землях України і брав участь у визвольній боротьбі проти татарських, турецьких і польських загарбників та інших ворогів”. Потім подано невеликий уривок із тексту, в якому вжито заголовне слово: *Козак Петро Мамарига летів на своєму коні, а татари обсідали Петра з усіх чотирьох сторін* (Микола Вінграновський). Далі міститься коротка інформація про місце проживання, побут козаків, поведінку на Січі та в бою, риси вдачі тощо. Сказано про те, кого українці називали і зараз називають козаком. Наведено означення-прикметники, з якими найчастіше поєднане слово, порівняння та їхнє значення, прислів'я і приказки з цим словом, сталі словосполучення і фразеологізми. У деяких статтях вміщено загадки, народні прикмети. Така побудова статті дає змогу залучати словник до роботи на різних заняттях з іноземцями: для вивчення граматичних форм, пояснення змісту багатозначних слів, під час опрацювання текстів історичної тематики.

Лінгвоукраїнознавчий аспект викладання української мови як іноземної активно розробляють на кафедрі українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка. Викладачі кафедри видають „Лінгвоукраїнознавчий словник власних назв української мови” (вип. 1–5. – Львів, 2005–2007), матеріали досліджень публікують у збірнику наукових праць „Теорія і практика

викладання української мови як іноземної”. Основним завданням укладеного ними лінгвокраїнознавчого словника є ефективне використання лексики як одного із засобів донесення інформації, допомога чужоземцям правильно розуміти й використовувати безеквівалентну та фонову лексику. „Його мета – подати різні тематичні групи національно значущих лексичних одиниць мови, ознайомити чужоземців з найвагомішими національними реаліями, позначеними власними назвами” [16: 30]. До окремих зошитів словника увійшли географічні, астрономічні й історичні найменування, назви політичних та громадських організацій, релігійних і державних свят, імена людей та клички тварин, що є важливими для іноземця носіями лінгвокраїнознавчої інформації.

Скажімо, перший із п’яти випусків – „Географічні назви” (автори – З. Мацюк, Н. Станкевич, О. Кровицька) – містить 45 онімів на позначення населених пунктів (*Батурин, Запоріжжя, Канів, Київ, Львів, Полтава, Харків, Чигирин, Чорнобиль*), історико-етнографічних регіонів України (*Бойківщина, Буковина, Волинь, Галичина, Гуцульщина, Закарпаття, Лемківщина, Поділля, Полісся, Слобожанщина*), водойм (*Азовське море, Західний Буг, Південний Буг, Десна, Дніпро, Дністер, Дунай, Збруч, Свитязь, Синевир, Тиса, Черемош, Чорне море*), гірських масивів (*Говерла, Карпати, Маківка, Чорногора*) [10]. Другий зошит – „Назви релігійних свят” (Л. Антонів) – подає 14 номінацій, що входять до системи великих свят церковного календаря: *Благовіщення, Великдень, Вербна неділя, Зелені свята, Миколая, Петра і Павла, Покрова, Преображення Господнє, Різдво, Стрітєння* тощо [10]. У третьому випуску словника – „Назви державних свят та пам’ятних дат” (Д. Добрусинець) описано 8 найменувань національних свят та знаменних днів, які відзначають в Україні: *День Конституції України, День матері, День незалежності України, День пам’яті жертв голодоморів та політичних репресій, День Соборності України, День української писемності та мови, Новий рік* та ін. [12]. Четвертий зошит „Астрономічні назви” (І. Процик, Г. Тимошик) уміщує 25 онімів: *Борона, Великий Віз, Волосожар, Гончаки, Дівка з відрами, Земля, Квочка, Коза, Косарі, Криниця, Малий Віз, Місяць, Сонце, Стожари, Хрест, Чепіги, Чумацький Шлях* тощо [13]. П’ятий випуск словника – „Власні імена людей” (В. Кужелюк, Д. Якимович-Чапран) – містить 16 найуживаніших серед українців імен: *Андрій, Богдан, Василь, Володимир, Галина, Ганна, Григорій, Іван, Катерина, Марія, Микола, Наталія, Оксана, Олена, Петро, Тарас* [14]. У шостому зошитку – „Назви пам’яток природи” (І. Процик) – презентовано 33 одиниці на позначення заповідників і парків. Триває робота над опрацюванням тематичної групи „Архітектурні пам’ятки” (Б. Сокіл, З. Василько) (див.: [16]).

У кожному виданні є стислі наукові статті про певні тематичні групи онімів, а також окреслено особливості побудови словникової статті, пояснено систему спеціальних позначок, наведено список умовних скорочень. У власне словниковій частині поєднано лінгвістичну й культурологічну інформацію. Подано мінімальний граматичний коментар: частина мови (іменник або іменникове словосполучення), закінчення, форма родового відмінка однини, рід, наведено похідні утворення, наприклад: „**БАТУРИН**, -а, ч. * **Батуринець** (ж. **Батурина**), **батуринець, батурицький**. Місто Бахмацького району Чернігівської області, розташоване на ріці Сеймі. Населення – 3,9 тис. мешканців... За часів Богдана Хмельницького – містечко **сотні** (адміністративно-територіальна та військова одиниця) Стародубського полку. У 1666–1708 рр. – *резиденція* гетьманів Лівобережної України (Многogrішного, Самойловича, Мазепи). У 1663 р. тут було укладено **Батуринські статті** (державний договір між Лівобережною Україною та Москвою, який підписали гетьман

Брюховецький і представник московського уряду в місті Батурині)”. Виокремлено сталий вислів *Батуринські статті*, вміщено ілюстрацію з тексту І. Драча: *Батурине, мій орле сивих сліз, Це з круч твоїх гетьманська Україна Пішла на чорторії під укіс*. Лексикографічний опис власних назв доповнено текстами для читання лінгвокраїнознавчої тематики, зміст яких пов’язаний із реєстровими одиницями. Для докладнішого опрацювання семантики названого оніма вміщено повний текст поезії І. Драча „Батурин” [10: 16].

Наповнення словникових статей у розглянутих мовокраїнознавчих словниках дає змогу використовувати їх у роботі з чужомовними студентами і як джерело граматичних відомостей, і як покажчики усталеної сполучуваності, на основі якої виникають типові означення, порівняння, а також фразеологізми, прислів’я, приказки, загадки тощо, і як матеріали для отримання культурологічної інформації, і як посібники з текстами для читання.

Вивчаючи назви родинних стосунків по прямій лінії першого ступеня (*батько, мати, син, дочка, сестра, брат*), і другого ступеня (*дід, баба, онук, онучка*) у темі „Моя сім’я”, активно послуговуємося лінгвокраїнознавчими працями, зокрема й матеріалами до другого тому словника „Україна в словах”. Зауважуємо, що в українській культурі було прийнято звертатися до батьків, діда і баби на „Ви” для підкреслення особливої поваги до них. Ці форми часто вживані у спілкуванні сільських жителів, а також подекуди – міських. В українській мові функціонують синонімічно-варіантні заміники найменувань: *тато, таточко, татусь; мама, матінка, матуся; синок, синочок; дочечка, донька, доня, донечка; дідусь, бабуся, внучок, внучечка* та ін. Пестливо-зменшені утворення передають прихильне ставлення до близьких людей. Можна запропонувати вправу, в якій на місці крапок потрібно поставити нейтральну або демінутивну форму. Наприклад: *Мій ... (тато, таточко, татусь) працює на заводі. Мого ... (тата, таточка, татуся) звати ... Мою ... (маму, матінку, матусю) звати... Я дуже люблю мою... (маму, матінку, матусю). Тато і мама люблять ... (сина, сінка, синочка) // ... (дочку, доню, донечку, дочечку). Я маю ... (діда, дідуся, бабу, бабусю). Дід і баба люблять ... (внука, внучка; внуку, внучечку).*

Зазначаємо, що слово *батько (тато)* має кілька значень: 1) „Чоловік стосовно до своїх дітей”; 2) (шанобливо) „Козацька старшина, отаман”; 3) (ввічливо у звертанні) „Чоловік похилого віку”. Перше значення виявляємо у такому прикладі: - *Гуси-гуси-гусенята, візьміть мене на крильця та понесіть мене до батенька, у батенька їсти й пити, ще й хороше походити* (Українська народна казка); *На роботу вже поїхав тато* (Наталя Забіла). Друге фіксуємо в історичних та козацьких піснях, думах, легендах, переказах, як-от: *Ой пане-отамане, батьку мій!* (Дума). Третє знаходимо в розмовному мовленні, казках і переказах: *Скажіть мені, батьку, куди веде ця дорога?* (Із розмови молодого чоловіка з незнайомим старшим чоловіком). Батька українці здавна шанують як голову родини, щоправда жартівливо кажуть: *Батько (чоловік) – голова, а мати (жінка) – шия, куди поверне, туди й вийде; Як тато скажуть, так мама послухає. І по-маминому вийде*. Його цінують як доброго господаря, хорошого чоловіка, тата своїх дітей. За звичаєвим правом, батьки ростять і виховують своїх дітей, а ті доглядають їх на старості. Типові означення ключової лексеми: *мій, добрий, працюючий, рідний, розумний* та інші. Батько входить до сталих словосполучень: *батько-мати* – „те саме, що батьки”; *весільний батько* – „чоловік, який виконує на весіллі роль батька нареченого або нареченої”; *названий батько* – „чоловік, який взяв на виховання, прийняв за свою чужу дитину”; *нерідний батько* – „вітчим; хрещений батько – „той чоловік, що хрестив дитину”; (перен.) *Дніпро-батько* – „найбільша ріка

України”. Відомі такі прислів’я: *Хто батька-матір зневажає, той добра не знає; Не навчив батько, не навчить і дядько; Без батька півсирота, а без матері й вся сирота*. Значення цих одиниць треба спеціально пояснювати.

Слово *мати* (*мама*) в українській мові реалізує значення: 1) „Жінка, яка має дітей”; 2) „Жінка стосовно дитини, яку вона народила”; 3) (ввічливо у звертанні) „Жінка похилого віку”. Наприклад: *Батько розуму навчає, Мати приголубить* (Богдан Лепкий); *Нічого кращого немає, Як тая мати молода з своїм дитяточком малим* (Тарас Шевченко); *Чи є в світі що дорожче, Як мама кохана, Що трудиться для дитини До ночі від ранку?* (Іванна Блажкевич); *Скажіть мені, мамо, як пройти до озера?* (Із розмови молодого чоловіка з незнайомою старшою жінкою). У нашій мові є багато пестливих звертань до матері: *матінко, ненько, голубко, зозулько, пташечко, зірко* тощо: *Ой матінко-зірко, Як в чужині зірко* (Українська народна пісня). Мати виховує своїх дітей, піклується про родину, готує їжу, пере, прибирає. Ненька навчає рідної мови, співає колискових пісень, передає кращі традиції та звичаї народу. Бути доброю матір’ю – відповідальний обов’язок. Українці шанують своїх матерів. У другу неділю травня відзначають спеціальне свято – День матері. Мам і бабусь вітають також 8 березня, у Міжнародний день жінки. Типові означення: *моя, добра, єдина, кохана, люба, мила, рідна* та інші, як-от: *Приходила моя матінка, Приходила моя рідная* (Українська народна пісня). Порівняння як *мати* означає: „рідна”, „добра”, „ласкава” тощо. Слово входить до низки сталих словосполучень: *Божа (Господня, Пречиста) Мати* – „Богородиця, Мати Христа”; *весільна мати* – „жінка, яка виконує на весіллі роль матері нареченого або нареченої”; *нерідна мати* – „мачуха”; *хрещена мати* – „та жінка, що хрестила дитину”; *мати-Україна* – (перен.) „рідна країна”. Виділяємо такі фразеологізми: *Всмоктувати з молоком матері* – „звикати до чогось, засвоювати щось з дитинства”; *Мати моя!* – вигук, яким виражають здивування, переляк і т.д.; *Як мати народила* – „зовсім голий”. На заняттях можна використати прислів’я і приказки на зразок: *Без матері й сонце не гріє; Кожна мати свою дитину хвалить; Не та мати, що народила, а та, що виростила; Пташка радіє весні, а дитя – матері; Сльози матері ніколи даремно не пропадають; У батька-матері не довіку; У дитини болить голова, а в матері серце; Що батько, то не мати*, пояснивши їх значення. Необхідно подати історичний коментар до прислів’я, відоме з козацьких часів: *Січ – мати, а Великий Луг – батько* (ідеться про Запорізьку Січ – місце розташування козаків, яке заміняло їм родину, а також придніпровські плавні з високим очеретом, що були природним захистом від ворогів).

Слово *син* означає: 1) „Особа чоловічої статі стосовно своїх батьків”; 2) (у звертанні) „Молодший чоловік, юнак, хлопчик”, наприклад: *Марія сина привела, Єдиную тую дитину!* (Тарас Шевченко); *Синочку, подай мені води* (У розмовному мовленні бабуся до внука). Українці вважають, що в сім’ї мають бути дочки і сини. Прийнято говорити, що син – батьків помічник, а донька – мамина помічниця. У минулому батьки на старість ніколи не були самотніми. Їх доглядав найстарший або наймолодший син, рідше – дочка. Це вважалося почесним обов’язком. Типові означення: *добрий, дорогий, єдиний, любий, мій, рідний* та інші. У нашій мові є низка сталих словосполучень з цією одиницею: *батьків син* – „син порядних батьків, спадкоємець батька”; *Божий Син* – „Ісус Христос”; *блудний син* – „людина, яка після довгих блукань повертається до своєї родини”; *мамин син (синок)* (ірон.) – „ропещений, винижений син”; *нерідний син* – „напівсирота”, „особа чоловічої статі стосовно до одного з нерідних батьків (вітчима чи мачухи)”; *хрещений син* – „похресник”. Відомі також фразеологізми на зразок: *бути за сина* – „заміщати комусь

сина”; *в сини годиться* – про когось, набагато молодшого за віком. Слово є компонентом багатьох прислів’їв: *Сини й дочки – з одного дерева листочки; Не збирай синові багатства, а збери йому розум; Від поганого сина батько сивіє; Син – утіха батька, а дочка – матері.*

Слово *дочка* реалізує кілька значень: 1) „Особа жіночої статі стосовно до своїх батьків”; 2) (у звертанні) „Молодша жінка або дівчина”, наприклад: *Ой не жалій, донечко, різних квіт, Тільки жалій, моя доню, своїх літ* (Українська народна пісня); *Принеси мені, дочко, окуляри* (Із розмови бабусі зі внучкою). Дочку батьки особливо доглядають у молодості. У минулі часи, якщо дівчина виходила заміж, то переїжджала в сім’ю чоловіка. Життя молодій жінці в чужій родині було нелегке, про що довідуємося з багатьох українських народних пісень. Зараз матері також навчають доньок усієї домашньої роботи. Дівчина – майбутня мама і господиня – повинна бути акуратною, вмілою, доброю. Типові означення: *дорога, люба, мила, моя, рідна* та інші. Слово може входити до сталих словосполучень: *мамина дочка (донечка)* (ірон.) – „ропечена, виніжена дочка”; *нерідна дочка* – „напівсирота”, „особа жіночої статі стосовно до одного з нерідних батьків (вітчима чи мачухи)”; *хрещена дочка* – „похресниця”. Наводимо також прислів’я: *У сусіда дочок сім, та й доля всім; Співай, доню, тоненько у рідної неньки; Батьки бережуть дочку до вінця, а чоловік – до кінця.* Можна послугуватися такою загадкою: *Одного батька і однієї матері дитина, а нікому з них не син.*

Слово *брат* в українській мові має такі компоненти значення: 1) „Кожний із синів по відношенню до інших дітей того ж батька або матері”; 2) „Близька людина, однодумець”; 3) (у звертанні до хлопця, чоловіка) „Друг”. Для ілюстрування можна вдатися до таких цитат: *Ой брати мої, брати, Прошу вас до хати, Кісоньки розплітати* (Українська народна пісня); *Мій братику! Моя ти доле!* (Тарас Шевченко); *Брати по духу* (Сталий вислів); *Ой ти, брате мій, товаришу мій* (Українська народна пісня). Брати і сестри в українській родині зазвичай люблять і шанують один одного, допомагають у всьому. Колись брат виконував почесну роль на весіллі сестри: розплітав її косу, жартівливо „торгувався” з нареченим про викуп. Цей звичай подекуди зберігся до наших днів. Типові означення:

добрий, дорогий, любий, мій, рідний. Слово входить до сталих словосполучень, зміст яких потребує з’ясування: *двоюрідний брат* – „син дядька або тітки, брат у перших”; *троюрідний брат* – „син двоюрідного дядька або тітки, брат у других”; *молочний брат* – „син годувальниці по відношенню до чужих дітей, яких вона годує”; *названий (наречений) брат* – „хлопець або чоловік, з яким хто-небудь близький духом, тобто побратався”. Наводимо також кілька прислів’їв: *Брат – не батько, сестра – не мати; Брати – як коти, посваряться й помиряться; Добре тому, у кого брат або сестра добрі, а ще краще – як і сам не лихий; Поки брати малі, доти й рідні; У нашого брата всім одна хата.*

Слово *сестра* означає: 1) „Кожна з дочок стосовно до інших дітей того ж батька або матері”; 2) „Близька людина, однодумка”; 3) (у звертанні до дівчини, жінки) „Подруга”. Наприклад: *Дивлюсь, у темному садочку, Під вишнею у холодочку, Моя єдина сестра* (Тарас Шевченко); *Дві сестрички невеличкі Нерозлучні всюди – Де одна хоч на хвилинку, Там і друга буде* (Катерина Перелісна); *Вона моя посестра* (Леся Українка); *Допоможи, сестро, підняти пораненого* (Із розмовного мовлення). У родині українців прийнято, щоб сестри і брати жили дружно, допомагали одні одним та своїй мамі. Коли вони одружуються, то зазвичай підтримують дружні стосунки родинами. Народ засуджує, коли брати і сестри цураються одні одних. У народних

казках „сестричкою” називають лисицю, а „братиком” – вовка (*Лисичка-сестричка і вовчик-братик* або *вовк-панібрат*). Типові означення: *гарна, дорога, моя, рідна* та інші. Слово входить до багатьох сталих словосполучень: *двоюрідна сестра* – „донька дядька або тітки, сестра у перших”; *троюрідна сестра* – „донька двоюрідного дядька або тітки, сестра у других”; *зведена сестра* – „яка доводиться сестрою як дочка мачухи або вітчима”; *молочна сестра* – „донька годувальниці по відношенню до чужих дітей, яких вона годує”; *названа (наречена) сестра* – „дівчина чи жінка, з якою хто-небудь близький духом”. Сталій вислів *Живуть як сестра з братом (як брат з сестрою)* означає – „дружно живуть, як рідні”.

Слово *дід* має кілька значень: 1) „Батьків або материн батько”; 2) „Чоловік похилого віку”; 3) „Сторож (у садку, на баштані і т. ін.”; 4) „(тільки мн.) Люди минулих поколінь, предки”. Наприклад: *А у тата є татусь, Для Галюсі він – дідусь! І ще знайте, що Галюся – внучка діда і бабусі!* (Катерина Перелісна); *По вулиці йшов якийсь дід* (Із розмовного мовлення); *Дід стеріг садок із яблуками* (Із розмовного мовлення); *Наші діди полягли за волю України* (Із газети). В Україні здавна дітей привчають шанувати і поважати дідусів та бабусь, звертатися до них у формі пошанної множини (на „Ви”). Дідусі зазвичай люблять своїх онуків, доглядають їх, розповідають цікаві казки, разом майструють. „Дідом” можуть називати також старого чоловіка або сторожа, охоронця. Типові означення: *дорогий, любий, мій* та інші. Слово входить до низки прислів'їв: *Біда мені без діда, хлепчу борщик без хліба; Коли є дід, то є й обід, нема діда, нема й обіда; Який дід, такий його плід, який батько, такі й діти*.

Слово *баба* функціонує в кількох значеннях: 1) „Мати батька або матері”; 2) „Жінка похилого віку”; 3) (заст.) „Жінка, що приймала дітей під час пологів, повитуха”; 4) (заст.) „Ворожка, шептуха, знахарка”. Наприклад: *Жили-були дід і баба* (Українська народна казка); *У Галюсі є мамуся, У мамусі є матуся, А матусина матуся – То Галюсіна бабуся* (Катерина Перелісна); *Стара баба вже погано бачила* (Із розмовного мовлення); *Бабу-повитуху дуже шанували, давали їй гостинці* (Із переказу). Українці зазвичай виявляють велику повагу до бабусь як виховательок, мудрих порадиць. Батьки привчають дітей шанувати старших людей. У прислів'ї сказано: „*Поважай старих, бо й сам старим будеш*”. *Баба й дід* – улюблені персонажі українських народних казок. Типові означення: *моя, рідна, стара* та ін. Ця одиниця входить до таких прислів'їв: *Баба з кашею, а дід з ложкою; Старій бабці добре і в шапці*.

У процесі вивчення мови культурологічну інформацію про одиниці на позначення родинних стосунків і свояцтва поступово розширюємо, додаючи слова *тітка, дядько, племінник, племінниця, сирота, кум, кума* й інші (див. статті Д. Добрусинець [9; 10]). Подібно опрацьовуємо найменування з інших тематичних груп. Для кращого розуміння змісту наведених ключових лексем добираємо відповідні тексти з художньої літератури, фольклору.

Отже, лінгвокраїнознавчі словники дають змогу не лише зрозуміти основні значення лексем, про що чужоземні студенти можуть дізнатися із загальномовних лексикографічних праць, але й збагнути усю повноту семантичної структури мовної одиниці, мотивуючи її відомостями з культури та історії народу. Вони містять комплекс інформації про граматичні форми, сполучуваність, образні перенесення, фразеологічні одиниці – увесь національно-культурний фон, без якого неможливе глибоке опанування українською мовою як іноземною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Брагина А. А. Лексика языка и культура страны. Изучение лексики в лингвострановедческом аспекте : пособ. для студ. / А.А. Брагина – М. : Рус. язык, 1981. – 176 с.
2. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова : пособ. для студ. / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Рус. язык, 1980. – 320 с.
3. Воскресенская Л. Б. Лингвострановедческая паспортизация лексики : пособ. для студ. / Л. Б. Воскресенская. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1985. – 120 с.
4. Данилюк Н. О. Культурологічна лексика в сучасній українській мові та її лексикографічне опрацювання / Н. О. Данилюк // Наук. зап. НУ „Києво-Могилян. академія” : Філол. науки. – 2004. – Т. 34. – С. 3–6.
5. Данилюк Н. О. Лексика з національно-культурним змістом у сучасній українській мові / Н. О. Данилюк // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки : Філол. науки. – 2001. – № 9. – С. 14–17.
6. Добрусинець Д. Етнолінгвістичний аспект назв спорідненості / Дарія Добрусинець // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. – Вип. 2. – С. 81–91.
7. Добрусинець Д. Назви спорідненості : етнолінгвістичні студії // Дарія Добрусинець // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. – 2008. – Вип. 3. – С. 160–162.
8. Жайворонок В. Знаки української етнокультури / Віталій Жайворонок : словник-довідник. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
9. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Віталій Жайворонок – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
10. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови. Зошит 1. Географічні назви / уклад. : О. В. Кровицька, З. О. Мацюк, Н. І. Станкевич. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 90 с.
11. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови. Зошит 2. Назви релігійних свят / уклад. Л. Антонів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 67 с.
12. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови. Зошит 3. Назви державних свят і пам'ятних дат / уклад. Д. Добрусинець. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 72 с.
13. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови. Зошит 4. Астрономічні назви / уклад. : І. Процик, Г. Тимошик. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 140 с.
14. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови. Зошит 5. Імена людей / уклад. : В. Кужелюк, Д. Якимович-Чапран. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 60 с.
15. Онкович Г. В. Українознавство і лінгводидактика / Г. В. Онкович. – К. : Логос, 1997. – 105 с.
16. Процик І. Основні аспекти укладання лінгвокраїнознавчого словника власних назв української мови / Ірина Процик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, – 2007. – Вип.2. – С.30–32.
17. Россия. Большой лингвострановедческий словарь / ред. Ю. Е. Прохоров. – М. : АСТ-ПРЕСС-КНИГА, 2009. – 736 с.
18. Україна в словах : Мовоукраїнознавчий словник-довідник : навч. посіб. / [упор. і кер. авт. кол. Н. Данилюк]. – К. : ВЦ „Просвіта”, 2004. – 704 с.
19. Danylyuk N. Lingvokultura leksiko en la instruado de denaskaj kaj fremdaj lingvoj / Nina Danylyuk // Internacia Pedagogia Revuo. – 2005. – P. 9–13.

*Стаття надійшла до редакції 25.02.2014
доопрацьована 10.03.2014
прийнята до друку 15.03.2014*

THE USAGE OF LINGUISTIC AND COUNTRY STUDIES DICTIONARIES IN THE PROCESSES OF LEARNING UKRAINIAN AS A SECOND LANGUAGE

Nina Danylyuk

*Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Ukrainian language,
30a Vynnychenka Str., room 305, 43025 Lutsk, Ukraine
phone: 0332 24 84 12
e-mail: nina_daniljuk@ukr.net*

The article deals with the study of language together with an ethnic culture, with the options of the usage of a linguistic and country studies dictionary at the beginning of learning Ukrainian as a second language. A special attention has been paid to the work with thematic group of words "My Family".

Key words: Ukrainian as a second language, a linguistic and country studies dictionary, names of family kinship, semantics, word meaning, a typical definition, comparison, proverb, saying, phraseological unit.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКОГО СЛОВАРЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Нина Данилюк

*Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра украинского языка,
ул. Винниченко, 30 а, комн. 305, 43025 Луцк, Украина
тел.: 0332 24 84 12
эл. почта: nina_daniljuk@ukr.net*

Рассмотрена проблема изучения языка в единстве с этнической культурой и возможности использования лингвострановедческого словаря на начальном этапе усвоения украинского языка как иностранного. Особенное внимание уделено работе с тематической группой слов „Моя семья”.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, лингвострановедческий словарь, названия родственных отношений, семантика, значение слова, типичное определение, сравнение, пословица, присказка, фразеологизм.